

HELYI TÁRSADALOM ÉS LOKÁLIS KAPCSOLATOK

A globalizálódó világ értelmezése

Sokféle elmélet lát napjainkban napvilágot a globalizációról, a globalizáció pozitív és negatív következményeiről, az azonban közös bennük, hogy a globalizáció folyamatát egyre intenzívebbnek és gyorsabbnak ítélik meg. Erre utalnak ugyanis a világot átfogó társadalmi-gazdasági kapcsolatok, az információs társadalom kialakítása, a civilizációk és a kultúrák egymásra gyakorolt hatása.

A sokféle elmélet közül kiemelkedik a már a XX. század elején megjelent **imperializmus elmélet**, amely az egyenlőtlen fejlődésből magyarázza a világ felosztásáért és újra felosztásáért folytatott harcot, amely tulajdonképpen az „Afrikáért folytatott harcot” jelentette és neoimperializmus formájában folytatódott az ötvenes években.

A gyarmat-rendszer szétesése után alakította ki CARDOSO **függőség-elméletét**, amely az iparosodott centrum és a tőle függő „harmadik világ” kapcsolatának elemzésére épült. Majd a nyolcvanas években jelent meg E. WALLERSTEIN **világ-rendszer-elmélete**, amely a fejlett centrum országok mellett félperifériára (Dél-Európa), perifériára (Kelet-Ázsia) és külső erőterre (Ázsia, Afrika) osztotta fel a világot.

A tények sok mindenben alátámasztották a globalizációról alkotott feltételezéseket: etnocentrikus, policentrikus és geocentrikus transznacionális részvénytársaságok alakultak, fölerősödött a nemzetközi munkamegosztás, s a gazdasági integráció, hatalmas kereskedelmi hálózatok jelentek meg, s kialakult az információs világrendszer, amelyet különben többen „méidaimperializmusnak” is tekintenek.

A hidegháborút és a szocialista-kommunista rendszerek összeomlását követően új értelmezések is megjelentek a kialakulóban lévő új világrendről. F. FUKUYAMA a „történelem végét” és egy új, harmonikus világ születését látta ebben a folyamatban, mások viszont, például Z. BRZEZINSKY és MOYNIHAN a teljes káosz állapotaként értelmezték a változásokat, s korábban nem tapasztalt törzsi, etnikai és vallási konfliktusokat prognosztizáltak. HUNTIGTON pedig a civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása kapcsán egy sokcivilizációjú világ fenntartásában reménykedik, amelyben minden civilizáció egyedi, de nem egyetemes, következésképpen egyik sem kényszerítheti rá akaratát, kultúráját, értékrendjét a másikra.

A politikai értelmezéseken túl számos közgazdász úgy vélekedik, hogy a globalizáció gazdasági értelmezésében alapvető:

- a világpia kialakulása és az információáramlás,
- a pénztőke dominanciája a termelő tőke felett,
- és a nemzetállamok hanyatlása.

Mindennek pozitív és negatív következményei egyaránt léteznek, maga a globalizáció azonban irreverzibilis, ugyanakkor negatív hatásai csökkenthetők vagy kivédhetők, s ebben a lokalitásnak meghatározó szerepe van. Éppen ezért többen vélik úgy, hogy jelen világunk két alapvető tendenciája: a globalizáció és a lokalizáció (vagy „glokalizáció”).

A lokalitás fölértékelődése

Korunk egyik alapvető tendenciája tehát a *globalizálódás*, amely elsősorban a modernizációban, a gazdasági és társadalmi kapcsolatoknak a Föld egészére való kiterjedésében, az információk áramlásának soha nem tapasztalt gyorsaságában nyilvánul meg. Az egyes ember számára világrészek kerültek elérhető – néhány óras – utazási távolságra, az információk területén pedig az e-mail és az internet segítségével másodpercekre szűkült le a kapcsolatteremtés lehetősége. Egyre többet hallunk az információk szupersztrádáról, amely a világ egyetemesülését, egységesülését, de sok vonatkozásban uniformizálását is szimbolizálja. A TV képernyője előtt ülve ma már milliárdok nézhették élőben az Iraki háborút, az olimpia vagy éppen a labdarúgó világbajnokság eseményeit. Ez a folyamat kétségtelenül felbomlaszthatja a tradicionális társadalmakat, s megváltoztathatja a tradicionális emberi kapcsolatokat és értékeket is.

E folyamattal párhuzamosan azonban – s ez korunk másik alapvető tendenciája – *fölérősödtek a társadalom közösségek iránti igényei, valamint a kisebb közösségek értékeinek és kapcsolatainak megőrzésére és védelmére tett erőfeszítései*. A globalizációval szembeeszkülve különböző embercsoportok keresik identitásukat, nemzeti, regionális és lokális szinten egyaránt. Egyre többen ismerik föl, hogy a globalizáció csak akkor lehet teljes, ha nem uniformizálja a világot, hanem az emberiség kulturális sokféleségére épül. S nem rombolja le a tradicionális közösségeket, hanem azok értékeit integrálva gazdagítja a társadalmi létet. Ez az igény vezetett a *lokalitás* fontosságának felfedezésére és a *helyi társadalmak* szerepének fölértékelődésére.

Magyarországon a nyolcvanas évek elején jelentek meg azok az első, helyi társadalmakkal foglalkozó tanulmányok, amelyek föl hívták a figyelmet arra, hogy az egységesnek és oszthatatlannak deklarált szocialista társadalomban a különböző települések állampolgárai igencsak különböző életfeltételek között élnek, sokféle egyenlőtlenséget kell elviselniük, s hogy lokális szinten más közösségi formák, emberi kapcsolatok, értékek találhatók mint a „nagy társadalom” szintjén.

A lokalitás felfedezése nem volt előzmények nélküli. A harmincas évek magyar szociográfiái, majd a hatvanas években indított *Magyarország felfedezése* sorozat kötetei, s az újra lehetővé tett szociológiai kutatások, különösen a rurálszociológia és településszociológia területén, kétségtelenül elősegítették a helyi társadalom kérdéskörének előtérbe állítását. Nemzetközileg ugyancsak előzménynek tekinthetők a városszociológiai és településszociológiai vizsgálatok, különösen a *community study*-k.

A nyolcvanas évek társadalmi változásai is elősegítették a helyi társadalom megismerését: napirendre került a tanácsrendszer reformja, s megjelentek az első civil szervezetek és mozgalmak is, amelyek erősen kötődtek a lokális értékekhez, s többnyire ökológiai célokat fogalmaztak meg. Az évtized közepén pedig megindultak azok a szociológiai kutatások, amelyek a helyi társadalom állapotára, helyzetére, hatalmi viszonyaira, gazdasági problémáira irányultak. Így került sor először falusi térségek (Dabas és környéke), majd városok (várostársadalmak) helyi

közöss
dalmi s
egyfelé
hézió l
A r
tanács
civil s:
sége n
Na
nyújth
közös:
matán
hatja c

A het
dést r
nálise
ről. N
rákat
a hel
meg
dönté
a trac
A
ugya
kül,
form
ben
máb:
az el

közösségeinek vizsgálatára. Ezek az első vizsgálatok a helyi társadalmat a társadalmi struktúra részeként, lokális elemeként definiálták, s ráirányították a figyelmet egyfelől a helyi társadalmak eróziójára, másfelől pedig a települési identitás és kohézió kialakításának fontosságára.

A rendszerváltás az önkormányzatiság közigazgatási struktúrájával váltotta föl a tanácsrendszert, s fölgyorsította a helyi társadalmak újjászerveződését, valamint a civil szervezetek elterjedését. Az új politikai helyzetben a helyi társadalom jelentősége megnőtt, s szerepköre is kiszélesedett.

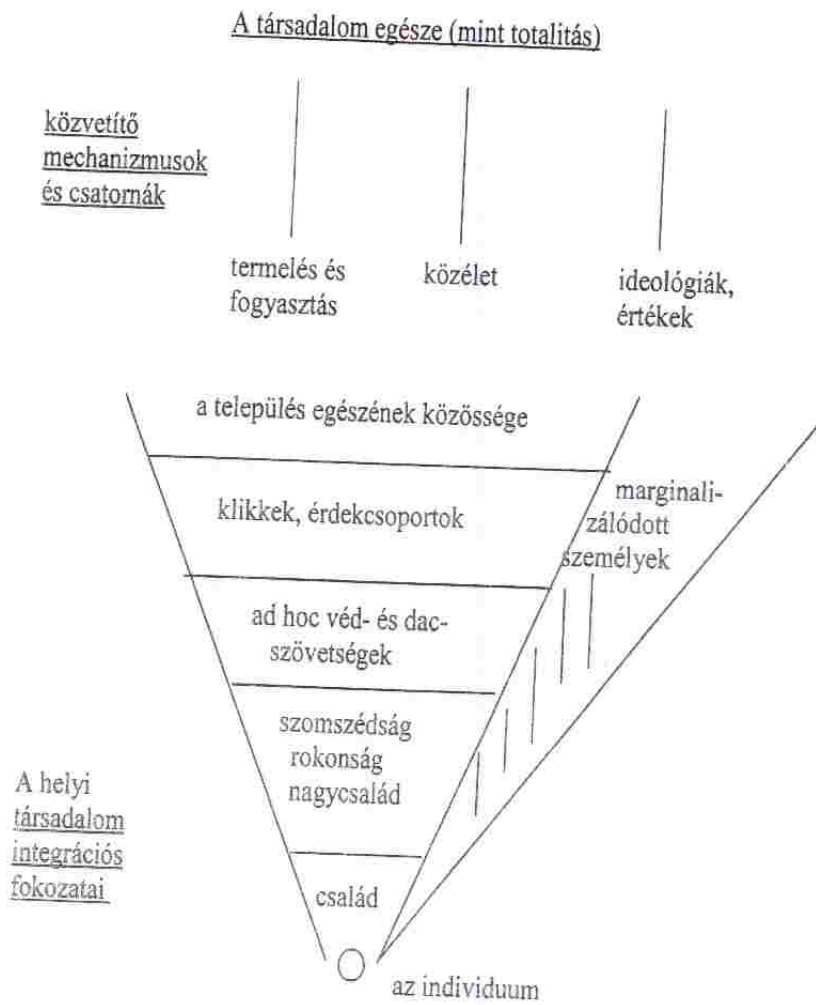
Napjainkra egyértelművé vált, hogy a helyi társadalom nemcsak védelmet nyújthat egy-egy település polgárainak ahhoz, hogy megőrizhessék értékeiket, s közösségeiket, hanem szerves része a polgárosodás és a demokratizálódás folyamatának, ugyanis az állampolgár elsősorban lakóhelyének társadalmában sajátíthatja el a polgári értékeket, s szocializálhatja a demokrácia játékszabályait.

Társadalomszerkezet és település

A hetvenes évek struktúra kutatásai sok esetben látványos társadalmi kiegyenlítődést regisztráltak a társadalom osztályszerkezetében, viszont elfeledkeztek a regionálisan vagy a helyi társadalom szintjén fennmaradó, újratermelődő különbségekről. Márpedig ezeket a *különbségeket, hátrányos helyzeteket, remanens struktúrákat a helyi társadalomban lehet mindenekelőtt felfedezni*, s ha továbbmegyünk a helyi társadalom sajátosságainak vizsgálatában, feltétlenül a *családban* találjuk meg azt a primer közösségi formát, amely az egyén és társadalom kapcsolatában döntő láncszemnek bizonyul, amely elemi szinten rezerválja a társadalmi helyzetet, a tradíciókat, a magatartást és tudatformákat.

Azaz, lehetetlen a strukturálódás folyamatát megérteni azoknak a történetileg ugyancsak változó közvetítéseknek, közösségi formáknak a tanulmányozása nélkül, amelyekben léthelyzetek reprodukálódnak, magatartási módok, értékek, tudatformák öröklődnek generációkról generációkra. A család és a helyi társadalom ebben a folyamatban kitüntetett szerepet játszik. Ha a strukturálódás folyamatát sémában ábrázoljuk, akkor az egyén és a társadalom között kell elhelyeznünk ezeket az elemi szerveződési formákat, ahogy paradigmánkról leolvasható (6. ábra).

6. ábra: A helyi társadalmszerveződés szintjei

A családról könyvtárnyi irodalom olvasható, mégis kevés azoknak a munkáknak a száma, amelyek a család és a társadalom szerkezetének kapcsolatát vizsgálják, vagy a család szerepét az átstrukturálódás szemszögéből kutatják. Utalást vi-

szont bő
társadaln
Belől
folyamat
nek, más
csolata,
TÖNNIES
ugyanis,
közvetle
közösség
tevékeny
Erre
ság, maj
pontjábé
családi é
élet és a
egyetért
venció,]
A fe
szervező
azokat a
nem key
lekvési]
az „akti
még akt
értelemi
cseleke
kintélye
kondíci
Sém
elemi f
rikus k
csoport
dő form
civil sz
ráció lé
A s
zódés s
egészét
közöss
az egy
szervez
közöss
tel, kia
inkább

szont bőven találunk azokban a filozófiai, szociológiai alpmunkákban, amelyek a társadalmi folyamatok, mozgásformák törvényszerűségeire vonatkoznak.

Belőlük először is kitapintható egy strukturálódási, *közösséggé szerveződési folyamat*, ahogyan ezek a primer közösségek kapcsolatra lépnek, egymásra épülnek, másodsor: bennük megjelenik az egyén, a kiscsoport és a társadalom kapcsolata, amelyben a család közvetítő funkciókat tölt be. A legtisztábban F. TÖNNIESNÉL találjuk meg ezeket a fokozatokat és közvetítéseket: „A vér közössége ugyanis, amely a lényeg (Wessen) egysége, a hely közösségévé fejlődik, amelynek közvetlen kifejezőmódja az együttlakás; a fejlődés következő állomása a szellem közössége, az ugyanabban az irányban történő, azonos értelmű együttes hatás és tevékenység.”

Erre épülnek a további közösségi formák: a rokonság, a szomszédság, a barátság, majd a falu, a vidék (Mark) és az ország. *Tönnies* a kultúra fejlődése szempontjából a közösség és a társadalom korszakát különbözteti meg, az elsőben a családi élet, a falusi élet és a városi élet, a másodikban a nagyvárosi élet, a nemzeti élet és a kozmopolitikus élet a jellemző. Az első korszakot a „szociális akarat mint egyetértés, hagyomány, vallás”, a második korszakot a „szociális akarat mint konvenció, politika, közvélemény” jelképezi.

A fentiek, valamint a helyi társadalom vizsgálatai alapján leírható a társadalom szerveződési folyamata, az, ahogy a struktúrák egymásra épülnek, s kialakítják azokat a kereteket, amelyek közt az individuum – a „strukturált individuum” – más, nem kevésbé strukturált individuumokkal kapcsolatba lép, s amelyek számára cselekvési teret s egyben referenciákat jelentenek. Ebben a paradigmában érzékelhetők az „aktív struktúrák”, múltnak, jelennek, jövőnek szüntelen egymásba áthatásai, még akkor is, ha a paradigmák mindig – szükségképpen – szematikusak. Abban az értelemben, ahogy ezt W. G. SUMNER kifejtette: „Minden egyes ember minden cselekedete egy atomnyit rögzít a struktúrában, s ezzel a hagyományos szokás tekintélye alapján eleget tesz annak a kötelességének, amely a megelőzőekből ered, kondicionálja azt, aminek következnie kell a jövőben.”

Sémánk kiindulópontja a család mint primer közösség, amelyben a kohézió elemi formája és a strukturálódás természetadta lehetősége rejlik. Köréje koncentrikus körökként szerveződnek a készen talált – tehát megint csak természetadta – csoportosulások (a rokonság, a szomszédság), majd a mind tudatosabban szerveződő formák: az ad hoc együttműködőktől a különböző célorientált szövetségekig, a civil szervezetektől a helyi társadalom egészéig. Ezek a fokozatok egyben az integráció lépcsőit is jelentik.

A séma alapján látható, hogy a helyi társadalomban az alrendszer, a szerveződés szintjei önmagukban is strukturáltak, ugyanakkor egymáshoz és a társadalom egészéhez sajátosan kapcsolódnak. Szó sincs tehát arról, hogy minden település közösségként tételeződik, és jelenik meg a társadalomszerkezetben, ellenkezőleg, az egyes települések a helyi szerveződés különböző lehetőségéig juthatnak el. A szerveződés legmagasabb szintje az, amikor a helyi társadalom az adott település közösségeként jelenik meg, megfelelően artikulált érdekekkel és érdekképviseléssel, kialakult identitástudattal. Mai viszonyaink között ez a helyi társadalom sokkal inkább ideáltípus, mint létező valóság: Magyarország háromezerezer településé-

re inkább a közösségképződés természetadta formái, esetenként a véd- és dacszövetség jellegű társulások a jellemzőek, s nem a tudatosan kiépített, belülről vezérelt települési közösségek. Ugyanakkor számos példát lehetne felmutatni funkcionáló települési közösségekre Csákrénytől Sopronig.

A közösséggé szerveződés nemcsak az adott település társadalmának a belügye, feltételei sokkal inkább a „nagy társadalom” demokratizálódásától és közvetítő mechanizmusaitól függenek. E közvetítő mechanizmusok közül a helyi társadalom szempontjából **meghatározó fontosságú a termelés és a fogyasztás, a közélet és a kommunikáció**. A helyi társadalmak elsősorban ezeken a csatornákon keresztül kapcsolódnak a társadalmi egészhez, a „nagy társadalom” viszont ezeken a csatornákon keresztül szabályozza a helyi társadalom életkereteit.

A termelés és a fogyasztás a helyi társadalom szerveződési lehetőségeiben is döntő szerepet játszik. Nyilvánvaló, hogy egészen más szerveződési feltételeket, kereteket nyújt az a település, amelyben helyben adott a lakosság foglalkoztatottsága, mint ahonnan a helybeliek eljárni kényszerülnek. A fogyasztás a szükségletek kielégítésének minőségében hasonló funkciókat tölt be.

A közélet mechanizmusai a helyi érdekek intézményesülését, kanalizálását segíthetik elő vagy gátolhatják meg, a településhierarchia eleve meghatározza azokat a területeket, amelyekben a helyi vezetés kompetens, illetve inkompetens. Más kérdés, hogy az adott településen mennyire kialakult a közélet; a lakosság érdekei (és véleménye) formális vagy informális csatornákon keresztül keresnek-e érvényesülést.

Végül a kommunikáció az információk (értékek és ideológiák) áramlását jelöli, amelyek ugyancsak fontos szerepet játszanak a helyi társadalom szerveződésében, valamint a helyi társadalom nagy struktúrába történő beépülésében.

A helyi társadalom fogalma

A társadalomszerkezet és a helyi társadalom kapcsolatának rendszeréből arra lehetne következtetni, hogy a helyi társadalom mintegy „leképezi”, kicsiben reprodukálja a „nagy társadalom” struktúráját. Kézenfekvőnek látszik, hogy a „nagy társadalom” szerkezetéből kiindulva hasonló (vagy azonos) tagoltságot keressünk a lokalitásban: foglalkozási csoportokat, társadalmi hierarchiákat, egyenlőtlenségeket. Ennek a megközelítésnek kétségtelenül megvan a létjogosultsága, mindazonáltal ez a közelítés „csak” a helyi társadalom keresztmetszetét, pillanatnyi statikus állapotát rögzíti; azaz a helyi társadalom szerveződéséről vajmi keveset tudunk meg általa.

A helyi társadalom ugyanis nem egyszerűen leképezi a társadalom szerkezetét, hanem **másként szerveződik**, azaz benne az autochton strukturálódás folyamatait találjuk meg. Éppen ezért a helyi társadalom mozgásterében a „nagy társadalom” tagoltsága csak másodlagosan vagy járulékos motívumként jelenik meg, a helyi struktúrák szerveződését csak közvetve befolyásolja. A helyi társadalomban az individuuum elsősorban nem munkásként vagy értelmiségiként van jelen, hanem családok, érdekcsoportok, -szövetségek tagjaként vagy esetenként marginálisan. Csak

a he
azaz
a kü
fel is
sága
E
csop
kon
auto
mozg
lódá
foko
E
ók fi
masz
BOU
mará
egyé
rülm
lehet
dés
ciós
sági
A
egys
funk
érvé
A
emel
a
b
c
L
sze
struk
norm
csop
minc
féle
lódh
érde
gek
forrá
loka
sulá

d- és dacszö-
lülről vezérelt
i funkcionáló

ak a belügye,
és közvetítő
yi társadalom
a közélet és a
kon keresztül
eken a csator-

etőségeiben is
si feltételeket,
lalkoztatottsá-
i szükségletek

nalizálását se-
ározza azokat
mpetens. Más
osság érdekei
esnek-e érvé-

amlását jelöli,
rveződésében,

eréből arra le-
icsiben repro-
gy a „nagyvár-
t keressünk a
yenlőtlensége-
ága, mindazon-
natnyi statikus
veveset tudunk

m szerkezetét,
ás folyamatait
gytársadalom”
meg, a helyi
alomban az in-
en, hanem csa-
gínálisan. Csak

a helyi társadalomból kilépve válik rá jellemzővé foglalkozása, munkacsoportja, azaz osztály- és réteghelyzete. Ezért a helyi társadalom tagjainak védelmet nyújthat a külső hatásokkal szemben, az esetleges külső veszteségeket kompenzálhatja, de fel is erősítheti a „nagy társadalom” hatásait. Mindez a helyi társadalom strukturáltságától, fejlettségi fokától, integráltságától és nem utolsósorban integritásától függ.

Ezért helyi társadalomnak nevezzük azt az *egy-egy településen kialakult mezocsoportot, amely az individuuum és a társadalmi egész között a primer csoportokon keresztül érdekeket, értékeket, ideológiákat közvetít, tradíciókat őriz és az autochton strukturálódás lehetőségét nyújtja. A fel- és leépülés által szüntelen mozgásban levő társadalmi egység hierarchikusan tagolt csoportjai a strukturálódás különböző fázisait reprezentálják az integrálódás, a kohézió és az identitás fokozatai alapján.*

Ezáltal megragadhatók a strukturálódás folyamatai (a le- és felépülés, a tradíciók fenntartása stb.). A „leképezés” fogalmát az *újratermelődés* lényegesen tartalmasabb fogalmával váltjuk föl, lényegében abban az értelemben, ahogy ezt P. BOURDIEU használja: „... a csoportok hajlanak arra, hogy létükben változatlanul maradjanak fenn. Ez többek között annak tulajdonítható, hogy a csoportokat alkotó egyének beállítottságai tartósak, s még kialakulásuk gazdasági és társadalmi körülményeit is képesek túlélni. Így a változatlan fennmaradásra való hajlam éppúgy lehet az alkalmazkodás, mint az erre való képtelenség, a lázadás, mint a beletörődés szerves elve.” A csoportok fennmaradásában, újratermelődésében a „reprodukciós stratégiák rendszere” alakul ki (az átörökítési stratégiától a nevelési, a házassági stb. stratégiáig).

A helyi társadalom az újratermelődés folyamatának nemcsak kereteit, hanem egyszersmind feltételeit is nyújtja. Az erős, az integrált, a valóságos közösségként funkcionáló helyi társadalomban a reprodukciós stratégiák sokkal erőteljesebben érvényesülnek, mint a vegetáló, a széteső, felbomló helyi társadalmakban.

A helyi társadalom és a társadalomszerkezet kapcsolatában három tényező kiemelkedő fontosságú:

- a) a helyi társadalom közvetítő funkciója,
- b) integrációs hatása,
- c) közösségteremtő lehetősége.

Ugyanis felfoghatjuk a helyi társadalmat *közvetítő szférának* a társadalom egésze és mikro szintű csoportjai között. A lokalitás ebben az értelemben a makrostruktúra kisebb (legkisebb) egysége, amely érdekeket, munkaerőt, függőséget, normákat és értékeket közvetít oda-vissza az egyének (valamint az egyén primer csoportjai) és a társadalom egésze között. A közvetítés és a visszacsatolás módja mindenkor az adott „nagy társadalom” politikai, hatalmi viszonyaitól függően többféle lehet. Demokratikusnak tekinthető, ha a helyi társadalom érdekei manifesztálódhatnak, és a „nagy társadalom” hatalmi fórumain megütközhetnek más lokális érdekekkel, s ha a kommunikáció kétirányú a kisebb és nagyobb társadalmi egységek között. A helyi struktúrák ilyenkor autonómként vehetnek részt a „fejlesztési forrásokért folytatott versengésben”, önszántukból léphetnek tranzakciókba más lokalitásokkal, s ezekből a kapcsolatokból kedvező feltételek esetén településtársulások, -szövetségek is létrejöhetnek.

Az erősen centralizált hatalmi viszonyok között a lokalitás és a „nagy társadalom” kapcsolata egyirányú, a lokalitás szerepe a végrehajtásra és a központi akarat elfogadtatására korlátozódik. Cserében – a központi akaratnak megfelelő tevékenységgel – elnyerhet, vagy vezetői „kijárása” által megszerezhet fejlesztési forrásokat, összecsatolhatják más településekkel, a közeli városhoz kapcsolhatják stb., anélkül, hogy a település érdekeire, a helyi lakosság elképzeléseire bárki rákérdezne. A kétféle hatalmi struktúra és rendszer lokalitásra gyakorolt hatása között nagy a különbség.

A helyi társadalom *integrációs keretül* is szolgálhat. A település lakossága bizonyos kooperációs képességeken keresztül juthat el az integráltságig, amiből magasabb szinten egyenesen következik a döntési folyamatokban való részvétel igénye és gyakorlata. Az integráció a helyi lakosság együttélésének és együttműködésének a fejlődési folyamata, amelyben az integráció teljes hiányától és lehetetlenségétől a különböző átmeneteken keresztül az *integrált helyi társadalomig* vezetnek a fokozatok. Az egyes fokozatokhoz a döntésekben való lakossági részvétel adekvát módjai tartoznak, bizonyos formális vagy kényszerű részvételről (például választásokon való részvétel) még ott is beszélhetünk, ahol az integráció teljességgel hiányzik. Az integráció kialakultságától függően változik a részvétel minősége és mennyisége, valamint kényszerű (állampolgári jogként „előírt”) és önkéntes (az állampolgári jogként lehetővé tett) módjainak aránya.

Ezek a dimenziók kétségtelenül szervesen kapcsolódnak egymáshoz és a helyi társadalom *közösségteremtő* lehetőségéhez. Közösségteremtésen azt értjük, ahogy az individuum a családi, a rokoni stb. közösségi formákon keresztül eljuthat a magasabb szintű és szervezettebb civil közösségekig, amelyeknek – helyi szinten – a település lakosságának közössége a csúcspontja és egyben ideáltípusa. Az integráció, s a részvétel kifejezett, megvalósult formái a település lakosságának közösséggé szerveződését is jelzik, azonban nem merítik ki ez utóbbi fogalmát. A részvétel és az integráció a helyi társadalom belső törvényszerűségeiből fakadhat, viszont a helyi társadalom egészével szemben konstituálódhat, vagy konstituálhatja önmagát. Ha nincsen ehhez megfelelően strukturált társadalmi háttér a helyi társadalom funkcionálásához szükséges hatalmi mozgástérrel, akkor valószínűleg teljesen értelmetlen a helyi társadalmat közösségként tételeznünk.

Az integráció és a települési közösség különböző szintjein kifejeződik a helyi társadalom *kohéziója* és megjelenik *identitástudata* is. Minél fejlettebb a település lakosságának integráltsága, annál erősebb a kohéziója és annál kialakultabb az identitástudata. Tehát itt is fokozatokról beszélhetünk, s R. MERTON csoportvizsgálatok alapján konstruált fokozatait jól használhatjuk a helyi társadalom vizsgálatában, leírásában is. R. Merton a kohézió alábbi fokozatait különbözteti meg:

- a) „kulturálisan ösztönzött társadalmi kohézió, ami annak eredménye, hogy a csoport tagjai közös normákat és értékeket vallanak;
- b) szervezetiesen ösztönzött társadalmi kohézió: a személyes és csoport-célok a többi csoporttag egymástól kölcsönösen függő tevékenysége révén valósulnak meg;
- c) strukturális összefüggések által ösztönzött társadalmi kohézió: lehet például a saját-csoportok és a kívülállók csoportjai szembeállításának, a többi csoporttal fennálló ellentéteknek stb. a következménye.”

szel

leho

hog

az

szü

„id

„A

tár

tós

ezt

ko

saj

so

fo

se

ali

he

he

sz

bá

re

te

A

ly

n

k

a

F

E

r

z

f

E

t

t

agytársada-
onti akarat
s tevékeny-
ési forrás-
atják stb.,
i rákérdé-
zött nagy

ossága bi-
miből ma-
zvétel igé-
tműködé-
lehetetlen-
nig vezet-
i részvétel
l (például
teljesség-
minősége
kéntes (az

és a helyi
ük, ahogy
hat a ma-
zinten – a
z integrá-
közösséggé
szvétel és
viszont a
önmagát.
rsadalom
ljesen ér-

k a helyi
település
ltabb az
portviz-
vizsgálá-
g;
, hogy a

t-célok a
k meg;
például
soporttal

R. Merton fokozatai is fejlődési szintek szerint különböznek egymástól, egy-
szersmind funkcionális különbségeket is érzékeltek.

Az identitással kapcsolatban hasonló a helyzet: különböző fokozatait, funkcióit
lehet az adott település integráltsága alapján megkülönböztetni. Hangsúlyozni kell,
hogy itt is – a kohézió fokozatainak esetében is – a **folyamatokra, a változásokra,**
az átmenetekre maximális figyelmet kell fordítanunk, hiszen ezek a folyamatok
szüntelen mozgásban vannak, felerősödnek, háttérbe szorulnak. PATAKI FERENC
„identifikációs kényszerekről” beszél bizonyos kiélezett történelmi helyzetekben.
„A mindenkori társadalom – ... – más és más hevedességi »identifikációs igényeket«
támaszthat tagjaival szemben – általában is és részrendszereinek a síkján is” A tar-
tósan kedvezőtlen szituációk vagy a felgyorsult változások egyaránt kiválthatják
ezeket az identifikációs kényszereket.

A lakóhelyi társadalom identitástudata abban a „dinamikus viszony- és vonat-
kozásrendszerben” nyilvánul meg, amelyet az adott közösség kohéziója, integrál-
tsága felerősíthet vagy lecsillapíthat. De nemcsak az immanens viszonyok befolyá-
solják a település lakosságának identitását, hanem a külső kihívások és feszültség-
források is – ha lehet, még erőteljesebben. Az 1970-es évek centralizációs törekvé-
sei (iskolakörzetesítés, termelőszövetkezetek összevonása, települések közös tanács
alá helyezése) jó példákat szolgáltatnak erre. Azokon a településeken is megfigyel-
hető volt ez, ahol a kohézió és az integráltság alacsony szintű volt, de a veszély-
helyzetben (a tét: a település formális önállóságának elvesztése) az identitáskény-
szer heves protestálásokat eredményezett. (Más kérdés, hogy az egyesítések általá-
ban a helyi lakosság leghevesebb tiltakozása ellenére is bekövetkeztek. Viszont a
rendszerelváltás után az önkormányzatiság szabadabb világában tömegessé vált a
települések szétválása, nyilvánvalóan a korábbi reflexek hatására.)

A helyi társadalom dimenziói

A helyi társadalom vizsgálatok előkészítése során joggal merült föl a kérdés, me-
lyek azok a dimenziók, amelyek operacionalizálásával felmérhető a helyi társadal-
mak mindenkori állapota, az állampolgárok identitástudata, kohéziója, együttmű-
ködési igénye és hajlama. Melyek azok a dimenziók, amelyek magukban foglalják
a helyi társadalmak értékeit, múltját, örökségét, s amelyek tartalmazzák az állam-
polgárok perspektíváit, orientációit?

A helyi társadalom problémaköre hat dimenzió segítségével vált bemérhetővé.
Ez a hat dimenzió: **az elégedettség, a kötődés, a perspektíva, a részvétel, a koope-
ráció, és az integráció.** Ezek a helyi társadalom szerveződésének minőségi foko-
zatait ragadják meg, s az értelmezés tágabb lehetőségét is magukban foglalják. Fel-
foghatók és elhelyezhetők **az egyén és a település társadalmi kapcsolatrendszeré-
ben** is; az egyén felől kiindulva az elégedettség, a kötődés és a perspektíva, a helyi
társadalom felől pedig a részvétel, a kooperáció, és az integráció a meghatározó.
Az egyén és a helyi társadalom kapcsolatrendszerét mutatja be 7. sz. ábránk.

7. ábra: Az egyén és a helyi társadalom kapcsolata

E kapcsolatrendszer sémáján jól látható, hogy az individuuum személyes indítatású, elemi viszonya, a lakóhellyel való elégedettség, a helyhez való kötődés, ragaszkodás hogyan – milyen, minőségileg egyre fejlettebb viszonyokon keresztül – vezet a legmagasabb rendű fokozatig: az adott társadalom életében való tevékeny részvételig. A részvétel e tekintetben már nemcsak a szubjektív igény kifejeződése, hanem az adott település belső struktúrája hatalmi viszonyai által meghatározott „társadalmi mozgáster” tartalmi fokozata. Az egyén csak az utóbbi által válik „lakópolgárrá”. PÁL LÁSZLÓ szavaival: „... a lakónépességnek csak azok az egyénei minősülnek lakópolgároknak, akik valamilyen lényeges vonatkozásban közvetve vagy közvetlenül részt vesznek a település sorsát meghatározó döntési folyamatban. Ebből az is következik, hogy akiknek semmiféle formában nincs az utóbbira módjuk, azok a helyi közéleten, politikán kívül rekedt, feltehetőleg társadalmilag is marginális szférába kerülnek valamilyen oknál fogva, s mint súlytalan, jelentéktelen szereppel bíró egyének a társadalom perifériáján léteznek.”

Ez utóbbi gondolatból következik, hogy a helyi társadalomban való részvétel a lakópolgári státus elemi feltétele a tényleges társadalmi részvételnek valahogy úgy, ahogy a „népben, nemzetben” való gondolkodáshoz is az elemi, mindennapi érdekeken át vezet az út. A helyi társadalom működési zavarait tehát aligha kompenzálhatja a „nagy társadalomban” való bármilyen tevékenység, részvétel.

A társadalom szerveződésében, strukturálódásában a helyi tényezőknek meghatározó szerepük van, s ez a szerep – minden jel szerint – a mai magyar társadalomban is növekvő. A nyolcvanas évek strukturakutatásai egyértelműen azt bizonyították, hogy a társadalomszerkezet fejlődésében kettős tendencia érvényesült: makrotársadalmi szinten (életmódban, jövedelmi viszonyokban, társadalmi átlagokban) jól követhető volt a tradicionális osztálykülönbségek csökkenése, elhalványulása, azaz egyfajta kiegyenlítődés, másfelől pedig csoport- és rétegszinten erőteljesen érvényesült a társadalmi különbségek újratermelődése, fennmaradása, amelyben a települési különbségek egyre jelentékenyebb szerepet játszottak.

A rendszerváltás (1989-1990) óta alapvetően megváltozott ez a helyzet. A magántulajdon előtérbe állításával, a privatizációval és a kárpótlással párhuzamosan erőteljes polarizálódás kezdődött a magyar társadalomban is. Sokak véleménye szerint a társadalom kettőszakadt nyertesekre és vesztesekre, azaz gazdagokra és szegényekre. A polarizáció mértéke sok esetben sokkolta a magyar társadalmat és

erőse:
egyár
Hi
életm
és a l
cepci
ugyar
dicio:
másó
fogy:
vállk
tei, a
tek, l
élettr
az eg
átjárj
megj
T
leptül
a tár
szem:
a me
zalél
45 sz

erősen próbára teszi a társadalom tűrőképességét lokális és országos szinteken egyaránt.

Hasonló tendenciák másutt is érvényesülnek. Egy francia vizsgálat például, az életmód, az életkörülmények nemzeti szintű kiegyenlítődését, homogenizálódását és a lokális szintű „diverzitás” felerősödését tanulmányozta. E vizsgálat alapkonceptiója szerint napjainkban új módon jelennek meg az urbánus-rurális problémák, ugyanis a város „keresztül-kasul átjárja” a vidéket, a falvakat, s eltünteti a falu tradicionális paraszti karakterét (azzal, hogy urbanizálja a foglalkozásokat, hogy a második otthon, a hétvégi ház összemosza a korábban elkülönült rétegeket, hogy a fogyasztás egy bizonyos szintje – a tömegmédiúmokat is beleértve – általánossá válik stb.). Ugyanakkor a városi miliő is megváltozik, a nagyvárosok külső kerületei, a kertvárosok bizonyos fokig ruralizálódnak, ezért az **urbánus-rurális ellentétek, konfliktusok egészen új módon vetődnek föl**. Ebben az általános – elsősorban életmódbeli – kiegyenlítődésben megfigyelhető a lokális elkülönülés igénye, amely az egyének és a társadalmi csoportok stratégiájába beépül. A „különbözés logikája” átjárja a helyi társadalmakat, amelyeknek meghatározó elvévé válik a többitől való megkülönböztetés igénye.

Természetesen a francia társadalom alapvető osztály-szerkezete, valamint a települések infrastrukturális fejlettsége jelentős mértékben különbözik a magyarétól, a társadalmi folyamatok néhány meghatározó tendenciájában a hasonlóság mégis szembetűnő. Mindenekelőtt a paraszti társadalom felbomlásában; Franciaországban a mezőgazdasági termelők aránya és létszáma az elmúlt negyedszázadban 20 százalékról 10 százalékra, azaz felére csökkent, s ugyanakkor a rurális lakosság aránya 45 százalék volt még 1980-ban is.

Ajánlott irodalom:

- Bourdieu P. 1985. Az identitás és a reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzésében. (Szociológiai Figyelő 1985/1.)
- Böhm Antal 1996. A helyi társadalom (Kaposvár, CsVM Tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi és Közművelődési Tanszéke)
- Pál László 1984. Kísérlet a helyi társadalom dimenzióinak megragadására (Társadalomkutatás, 1984/3-4.)
- Pataki Ferenc 1982. Az én és a társadalmi azonosságtudat (Budapest, Kosuth Könyvkiadó)
- Sumner, W.G. 1978. Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége (Budapest, Gondolat Könyvkiadó)
- Tönnies, F. 1983. Közösség és társadalom. (Budapest, Gondolat Könyvkiadó)